

הרב אהרן ליכטנשטיין

מקור האמונה הוא האמונה עצמה¹

”מי סועד, שואל אתה, בימים רעים אלה, את מחשבתך?”.

במילים אלו פותח מת'יו ארנולד סונטה שכתב, ”לחבר” שמה. שלא כרמב”ם, בדרך כלל איני חווה את ימיי כימים רעים, ואני משוכנע למדי שאפילו הייתי עושה כן, בחירותיו של ארנולד – הומרוס, אפיקטטוס וסופוקלס – לא היו מספקות לי את התנחומים הדרושים. אך באשר לניסוח השאלה: במקרה שלי, לפחות, הגורם הקריטי הוא אכן ה”מי” ולא ה”מה”.

אין ספק שבשנות העיצוב שלי, ובמידה פחותה גם מעבר להן, מקור ומעוז המחויבות הנפשי שלי לא היה מקבץ של גורמים מופשטים או טיעונים למיניהם, אלא דמויות מפתח. עובדה זו עשויה להפוך את תשובתי לבעלת ערך פחות עבור אנשים חסרי נגישות למקורות העוצמה וההשראה שלי. יתר על כן, תשובה מעין זו מעלה שאלות מובנות באשר לדטרמיניזם ולחוסר צדק, שבהקשר אחר היה מקום להידרש אליהן באופן פילוסופי. למרות כל אלה, כל תשובה אחרת תהיה לא רק חלקית, אלא שקרית.

באותן ”דמויות מפתח” כוונתי, כמובן, לאלה, שאם ננקוט בלשון המשנה, הביאוני לעולם הזה ולחיי העולם הבא: הוריי זצ”ל, שהיו בכמה מובנים מוריי הראשוניים; ורבותיי, ששלושה מהם – הרב הוטנר זצ”ל, ”הרב” זצ”ל ור’ אהרן סלובייצ'יק זצ”ל – בולטים הרבה מעבר לכל השאר.

בבית ינקתי ביטחון וכוח, ספגתי מוסר עבודה (גם אם לא תמיד פעלתי בהתאם בנעוריי), ומשחר ימיי נשמתי אווירה שבה החזיקו תמיד בשיווי המשקל שבין ביקורתיות ומושרשות. שני הוריי, כל אחד בדרכו שלו, נהגו להעלות שאלות רציניות שעניינן העולם הדתי או היבטים טקסטואליים ופילוסופיים של התורה. למרות זאת, תמיד הקרינו תחושה של מחויבות עמוקה ופעילה. כל אחד מרבותיי

1. פורסם לראשונה ב-Jewish Action, גיליון 53:1 (סתיו 1992), ותורגם ע”י אביעד הכהן.

השפיע עליי, כמובן, בצורה שונה. השפעתם של השניים הראשונים מובנת מאליה. שניהם, ובמיוחד "הרב", רבי המובהק, התוו את קווי המתאר של עולמי הדתי והאינטלקטואלי ומילאו אותו בתוכן. בנוסף, הם שידרו תחושה רבת עוצמה של "כאילו קיבלה מהר סיני"; של להיות ולהוות חוליה נוספת בשלשלת הנמשכת של המסורה.

אפשר שיש מקום להרחיב קצת את הדיבור באשר ליחסי עם ר' אהרן סולובייצ'יק. גם ממנו למדתי הרבה, אך מעל לכול הוא שימש עבורי מודל לחיקוי. "ראש הישיבה", כפי שהתלמידים כינו את הרב הוטנר, היה "גברא דמיסתפינא מיניה", ללא כחל ושרק, אשר האפיל על כולם באישיותו הכבירה. בפני "הרב" עמדנו בתחושה של יראת הרוממות. לא היו לי כל יומרות להגיע למעמדם או לשיעור קומתם. אך ר' אהרן, אשר אישיותו היוותה עבורנו חזון מעורר ההשראה, עדיין נראה בר השגה ושימש לי מודל אמיתי. לא היו אלה דווקא דבריו או מעשיו; פשוט הוקסמתי ממנו כפי שהיה – מזיגה נדירה של אדנות ופשטות, עוצמה וענווה, ומעל לכול, עמוד אש של יושרה קיצונית. במשך שנים רבות הוא היווה עבורי כוכב צפון, בוודאי הרבה מעבר למה שידע או למה שהיה אפילו מסוגל להעלות בדמיונו. עם הגיעי לבגרות הכרתי בכך שאותה מחשבה שעלתה בדמיוני כאילו אוכל להגיע לדרגתו לא הייתה אלא יומרה רברבנית. אך טעמה של דבקותי בו, לצד האמביציה והמחויבות שזו גררה עמה, לא פג עד היום.

מה שקיבלתי מכל מורי ורבותיי, בבית ובישיבות, היה המפתח להתמודדות עם החיים, ובעיקר החיים המודרניים, בכל מורכבותם. בראש ובראשונה ספגתי מהם את ההכרה שאין זה כה חיוני לדעת את כל התשובות כמו ללמוד לחיות עם השאלות. תהא השאלה המציקה אותי אשר תהא – מוסרית, תיאולוגית, טקסטואלית או היסטורית – הייתי סמוך ובטוח שכבר עלתה ובאה לפני חכמים שהיו הרבה יותר חריפים ונבונים ממני, ואם הם נותרו במחויבותם כחומה בצורה, כך גם צריך ויכול אני לעשות. על אף ניסוחיו המוחלטים וודאותו המלכותית, חשתי שהרב הוטנר עמד בדיוק אל מול אותן שאלות שניצבו לפניי. מאוחר יותר הייתי בטוח שגם "הרב" עמד מולן, כך שעומק ועוצמת עבודת השם של מורים אלו מילאו אותי במידה כפולה של ביטחון.

ניומן הדגיש את השוני שבין קושי וספק, כשציינ שלמרות שמכל אמונותיו האמונה בקיומו של הא-ל הייתה העמוסה והטעונה ביותר בקשיים פילוסופיים, עם זאת אף אחת מהן לא נישאה במוחו ובלבו בוודאות כה גדולה כמו אמונה זו. זהו השוני העיקרי והמשמעותי בין שיפוט האמונה ועקרונותיה על ידי "אאוט-סידר",

מי שעומד חוצה לה, לבין תהייה ובחינה של תכניה על ידי אדם שניצב בבטחה, נטוע ומושרש בתוכה פנימה. חומת המגן שהעניקה לי תמיכתם של רבותיי הבטיחה שאעמוד במקומו של השני. המוטו שטבעתי על מחברתי באוניברסיטה היה תחינתו של דוד המלך: "טוב טעם נדעת למדני כי במצותיך האמנותי" (תהלים קיט, סו).

אין צריך לומר שהמשכתי – ועודני ממשיך – לחפש תשובות, ורבות מהן אכן מצאתי. אך מחויבותי מעולם לא היה מותנית בהן. מעולם לא נמשכתי לפידיאיזם (=הסתמכות על אמונה בלבד ולא על שכל) ודבריו של טרטוליאנוס – *absurdum est credo quia* (=אני מאמין מפני שזה אבסורד) – נראו בעיניי זרים לעולמה של יהדות; מכל מקום, ברור שהאמונה אינה יכולה להיות מותנית במציאת כל התשובות. תמציתה באה לביטוי בדבריו של האמורא ר' יוחנן לתלמיד שלגלג על דרשה לא סבירה שיצאה מפיו, אך לבסוף חזר בו משמצא תימוכין אמפיריים שתומכים בה:

אמר לו [=רבי יוחנן]: ריקא, אלמלא לא ראית לא האמנת? מלגלג על דברי חכמים אתה. (בבלי, בבא בתרא עה, ע"א)

אומנם, מקור התמיכה באמונה שלי לא היה מוגבל לרבותיי הקרובים. בנקודה מסוימת, בסוף שנות העשרה שלי, הוטרדתי משאלות מוסריות מסוימות שנוגעות לעמלק, עיר הנידחת וכדומה. נזכרתי שקראתי זמן קצר לפני כן שר' חיים מבריסק היה מתעורר באמצע הלילה כדי לראות אם מאן דהוא לא השאיר אסופי ליד פתח ביתו. ידעתי ששנתי אינה מופרעת דרך כלל, ומכאן הסקתי שאם איש חסד מופתי כזה יכול להתמודד עם הלכות מעין אלה, קרוב לוודאי שחוסר הנחת שלי מהן אינו נובע מרגישות היתר שלי, אלא דווקא מאמונתי החלשה. מייד ביקשתי לחזק אותה. אמונתי התחזקה בתמידות על ידי עיון בהיסטוריה היהודית, וזאת בשני מובנים. ראשית, חשתי בהשגחה האלוקית המתגלית בייחודיות ההיסטוריה היהודית, ברוח התשובה אשר חז"ל מייחסים לאנשי כנסת הגדולה:

ואלו הן נוראותיו, שאלמלא מוראו של הקב"ה היאך אומה אחת יכולה להתקיים בין האומות? (בבלי, יומא סט ע"ב)

כמובן, אני מכיר בכך שמנקודת ראות לוגית טהורה אדם עשוי להשיב על טענה זו באמצעות קביעה הדומה לזו של ניומן כי הוא רואה סדר בטבע משום שהוא מאמין בא-ל, ולא להפך. אף על פי כן, בהינתן בסיס אמוני, אין ספק כי ההיסטוריה הייחודית שלנו הוסיפה הרבה חיזוקים לאמונתי.

שנית, שימשה ההיסטוריה היהודית עבורי כמקור להזדהות, ובמובן מסוים אפילו כאמצעי להזדהות, וכדבר אשר עליי להמשיך. משמעות זו קיבלה דרבון נוסף

בעקבות השואה. יש שיראו בזאת פרדוקס, אך זו כנה לחלוטין, ומנקודת המבט שלי אין זה פרדוקס כלל ועיקר. כל אותם קשיים תיאולוגיים ופילוסופיים שמקורם באותו הסתר פנים נורא מובנים מאליהם. עם זאת, הם כל כך בלתי פתירים וכל כך בלתי ניתנים להשגה, עד כדי כך שהם מובילים את איש האמונה להתבונן מעבר להם כדי לעצב להם תגובה מעשית. בשבילי, תגובה זו פירושה מחויבות כפולה ומכופלת; תחושת שליחות לקחת את הלפיד הבוער מידי קודמיי ולהעבירו הלאה אל עבר משימותינו המשותפות.

מכל מקום, אין ספק כי המקור הגדול ביותר של האמונה הוא ריבוננו של עולם עצמו. במישור ההיגיון הצרוף זהו כמובן מעגל קסמים. אין לי עניין להגן על הוכחתו האונטולוגית של אנסלם, והכרתי באפשרות התיאורטית של אשליה עצמית עוד הרבה לפני ששמעתי על פוירבך. אולם, מבחינה קיומית, דבר לא היה כה אותנטי בעבורי כמו המפגש הישיר עם אבינו מלכנו, המקור והבסיס לקיום כולו. אין דבר מעודד יותר, מחזק יותר, מחייה יותר.

כמובן, מפגש זה היה מגוון. בחלקו הוא תועל, בעיקר באמצעות תלמוד תורה (אין ספק שזהו אחד המובנים של "המאור שבה" עליו דיברו חז"ל), אך גם באמצעות תפילה וקיום מצוות; או, אם תרצו, באמצעות ניהוג ההלכה בכליותה. בחלקו, מפגש זה היה אקראי: רגעים של הארה בשעת העלייה לאוטובוס עמוס או בשעת צפייה בילדים המשחקים בגן לעת ערב. כמובן, במפגש זה קיימות רמות שונות של אינטנסיביות. ועם זאת, בכליותו, יהיו צורתו או תוכנו אשר יהיו, הוא היווה את הבסיס האולטימטיבי לחיים הרוחניים.

אין צריך לומר שדברים אלה לא יתנו מענה הולם לכל אותם אנשים שחיפושם אחר מפגש זה הוא בדיוק הבעיה עמה הם מתמודדים. לכל אותם אלה ש"נאבקים כדי לפתח את אמונתם" יכול אני להציע את הקביעה המעודדת שיש חשיבות דתית בחיפוש אחר האמונה, שהרי ע"י חיפוש זה הפכו, בעקבות אברהם אבינו, ל"מבקש ה'". מעבר לכך, אוכל לטעת בהם את התקווה המיוחלת שיגיעו בהצלחה ליעד, שהרי "טוב ה' לְקַוֹּ לְנֶפֶשׁ תְּדַרְשֵׁנוּ" (איכה ג, כה). לבסוף, אוכל לעוץ להם שיתמקדו כל העת, בנחישות ובהתמדה, באמונה יותר מאשר בידעה (על פי אבחנתו המפורסמת של קולרידג'); באמונה שנובעת מתוך חוויות הביטחון, התלות וההכנעה, יותר מאשר מתוך ציות והסכמה במישור האינטלקטואלי. האחרונים הם אומנם נורמטיביים וחיוניים, אך במישור האישי בדרך כלל לא בהם טמון המפתח.

בשורה התחתונה, מקור האמונה האנושי העיקרי הוא האמונה עצמה.